

Dr. Hikmet KIVILCIMLI

Fetih ve Medeniyet

KIVILCIMLI

okumaları

Dr. Hikmet Kıvılcımlı

Fetih ve Medeniyet

Bir Tarih Tezinin Işığında;

İSTANBUL'UN FETHİ

köXüz

dijital yayınlarından alınmıştır

İÇİNDEKİLER

I- Fetih Bir Memleketin mi? İnsanlığın mı.....	7
II- Fetih Zorla mı? Gönülle mi?.....	9
III- Kadim Toprak Davası.....	13
IV- Toprak Davasının Halli.....	17
V- Demokrat Ruh Kerameti.....	21
VI- Halkla Beraber Medeniyet Kurtarıcılığı.....	25
VII- Dünya Ticaretinin Açılışı.....	31
VIII- Batı Medeniyetinin Doğuşu.....	35

**Hâne-i dil kim harâb olmuş sanurdum ben anı
Ol cefa miymarunun tarhı ile ma'mûr imiş
Avni**

Gönül evini ben yıkılmış sanırdım
Meğer o cefa mimarının bezeyişiyle şenlenmiş
Fatih Mehmet

**Cevr-i dilber, ta'n-i düşmen sûz-i firkat, za'f-ı dil
Dürlü dürlü derd için halketmiş Allahım beni
Avni**

Güzel üzer, düşman kınar, ayrılık yakar, gönül yufkadır
Türlü türlü dert için yaratmış Tanrım beni
Fatih Mehmet

FETİH
ve
MEDENİYET

Bir tarih tezinin ışığı altında:

İSTANBUL'UN FETHİ

Cümle ehl-i âlemin mamûresin arzetseler
Ehl-i fakrin hissesine mülk-i istigna düşer

Avni

Bütün el âlemin iler tutar nesi varsa ortaya konsa
Mülksüzlerin payına düşen mülk: Kâinata metelik vermemektir.

Fatih Mehmet

I- FETİH BİR MEMLEKETİN Mİ? İNSANLIĞIN MI?

İstanbul'un Fethini sırf bir Müslümanlık ve Hıristiyanlık savaşına bağlamak, en az beş yüzyıl evvelki kafa ile düşünmek olur.

İstanbul'un fethi bir dinin öteki dine karşı zaferi değil, ilerlemenin gerilemeye karşı zaferidir.

Din, kadim savaşlar için başta gelen bir bayraktır. Ama, sade bir bayrak... Bugün de bayrak, harbin sebebi değil, dövüşen ülkülerin elle tutulur sembolüdür. Fetih savaşlarındaki dini esbâb-ı mucibeler kimseyi aldatamaz. Din gayretleri, Tezatlî tarih hengâmelerini [kargaşalarını] güden derin maddi kanunların satıhta yüzen sembolik ifadelerinden (anlatımlarından) ibarettir.

Onun için, ancak medeniyet tarihinin bütünlüğünü kavramayanlar, İstanbul'un Fethini bir Müslümanlık ve Hıristiyanlık çarpışması derecesinde küçültebilirler.

Gerçekte, İstanbul'un Fethi, herşeyden evvel bir insanlık ve medeniyet hamlesidir. Arapça'da "Fetih" sözü güzel bir tesadüfle: "Açmak" manasına gelir. İstanbul'un Fethi de, o zamanki insanlığı bir çıkmazdan kurtarmış, medeniyete yeni ufuklar açmıştır. İstanbul'un Fethi, tarih yolu üstüne kâbus gibi çökmüş bir cesedin (Bizans engelinin) kaldırılması, Bizans çöküntüleriyle tıkanmış medeniyet yollarının, -yalnız müslümanlara, yalnız Türklere değil- tekmil insanlığa yeniden açılmasıdır. Açılış biraz acıklı mı olmuştur? Mümkün. Fakat o zaman ölüleri böyle kaldırmak adetti.

Demek, İstanbul'un Fethi, yalnız Türklerin değil, bütün dünyanın kutlayabileceği, kutlamakta haklı, -hatta bir dereceye kadar, insan olarak- vazifeli sayılabileceği büyük Tarihsel Devrimlerden biridir.

II- FETİH ZORLA MI? GÖNÜLLE Mİ?

Bizzat İstanbul'un Fethine yakından bakalım. Orada Hıristiyan, Müslüman bütün geniş halk yığınlarının, adeta farkına varmadan, hatta belki istemeyerek elbirliği ettikleri görülür. Fetih açılmak manasına gelince: İstanbul'un açılışı hem içeriden, hem dışarıdan olmuştur. İstanbul'un kapıları, dışarıdan alelumum [genel olarak] Türkler ve Müslümanlar, içeridense Hıristiyanlar ve Museviler eliyle açılmıştır.

Bu gerçeği bize en iyi anlatan Osmanlı belgesi, Fetva de-recesinde yetkili bir hükümdür. Hicri 945, Miladi 1538 yılında, yani fetihden 75 yıl sonra, Kanuni Süleyman zamanında ortaya nazik bir dava çıkıyor:

İstanbul zorla mı alındı? Barışla mı?

Gerek İslam, gerekse genel olarak göçebe geleneğinde bir şehir, ya zorla (anveten) yahut barışla (sulhen) ele geçirilir. (Anveten) yani zorla zaptedilen şehirde bütün başka din mensupları kılıçtan geçirilir veya köle gibi satılır; yabancı din mabetleri yok edilir. Halbuki fetihden sonraki İstanbul'da, Hıristiyanlarla Yahudiler tamamen hür yaşıyorlardı, kiliselerle havralar ayakta duruyordu.

Neden İstanbul'daki gayri müslim mabetleri yıkılmıyor? Neden Müslüman olmayanlar köle edilmiyor?

Kanuni devrinde bu sorular zihinleri öylesine tutuşturmuş ki, alevler meşihat [şeyhülislamlık makamı] saçağına kadar yükselmiş. Ve bunun üzerine, Padişahların bile önünde eğildikleri fetva yoluna gidilmiş. İnkılap müzesinin 88 numarasında kayıtlı: "Kanun-u muteber der-zaman-ı Süley-

man" [Süleyman zamanında yürürlükte olan yasa] elyazması (Kaleme alınışı: Hicri 988, Miladi 1580), Ebussuud'un şu fetvasını tespit ediyor:

"MESAILİ ŞETİY (AYRIŞIK MESELELER): Merhum Sultan Mehmet Han Mahmiye'î İSTANBUL [İstanbul Büyük Şehri] ve etrafındaki KARİYELEERİ [köyleri] anveten fetheylemiştir.

ELCEVAP: "Maruf olan [bilinen] anveten fetihdir. Ama, kenais-i kadime hali üzere ipka olunmak [kiliselerin eski haliyle yerinde bırakılması] sulhen fethe delalet eder. Sene-i Hams ve Erbain ye Tis'a mie [Dokuz yüz kırk beş yılı] tarihinde bu husus teftiş olunmuştur [araştırılmıştır]. 110 yaşında bir kimesne ile 130 yaşında bir kimesne bulunup Yahudi ve Nasara [Hıristiyan] topluluğu, el altından Sultan Mehemmet Han ile ittifak edip Tekfure, Nusret [yardım] itmiyicek olup, Sultan Mehemmet dahi anları sebyetmeyip [esir almayı] malları üzerinde mukarrer idicek [karar verecek] olup, bu veçhile [yolla] fetih oldu deyu müfettiş muhzirinde şehadet [tanıklık] idüp, bu şehadet ile kenais-i kadime [eski kiliseler] hali üzere kalmıştır. Ketebehu [yazan] Ebussuud."

Demek, İstanbul yalnız Müslümanın zoru ile değil, aynı zamanda Hıristiyan halkın gönlü ile fethedilmiştir.

Filhakika, Fatih devrinin Türkleri, zamanımızın Atom bombası kadar müthiş görecek, yeni teknik keşiflerle İstanbul surları önüne gelmişlerdi. Macar mültecisi Urban, o zamana kadar görülmedik topu dökmüştü. 60 öküzle ve iki bin insanla iki ayda Edirne'den İstanbul'a gelen bu topun çevresi 9, çapı 3 kademdi [yaklaşık 33 cm'lik uzunluk ölçüsü], yarım arşın, normal bir ayak boyu. (Yaklaşık 37.5 cm)], sesi 30 milden işitiliyordu. 1200 okka çeken granit güllesi bir mil uzağa düşüp, 6 kadem derinliğinde toprağa gömülüyordu.

Fakat, bazı manidar noktaları unutmamalım:

1- Macar Urban, ilkin Bizans hizmetinde idi. Osmanlılar, onu Bizans'tan kendilerine çekmeyi bildiler. Çünkü, terakki [ilerleme] beri taraftaydı. Bizans geriliğe batmıştı.

2- "Rumların da topları vardı." (Ahmet Refik, "**Bizans Önünde Türkler**", s. 402) "Yalnız cephaneliklerde barut azdı" (age); ve Bizans topları, kullanılması pek becerilemediği için geri teperken kendi surlarına zarar veriyordu. Demek Bizans'ta eksik olan top değil, insan imanı idi.

3- Nihayet, bütün dehşetine rağmen Urban'ın "Şahi" adlı topu, Bizans'ı fetheden şey olmadı. "Bir gün patladı. Mucidini de, zabitlerini de öldürdü". (Ahmet Refik, **age**, s. 402)

Osmanlılar, top tekniğinden başka, yaman bir ahşap kule de kullandılar. Lâkin, bir sabah, kulenin geçmesi için doldurmuş buldukları hendeğin yeniden boşaltılmış olduğunu görünce şaşırıldılar. Gene Osmanlılar yeraltı yolları ile surların altından geçmeye çalıştılar. Lâkin bir Alman, Bizans tarafında da karşılık dehlizler açıp, Rum ateşiyle Türkleri karşılamayı akıl etti. Osmanlı donanması, Haliç zincirini kıramayınca, karadan Haliç'e aştı. Lakin, bu daha ziyade manevi tedhişe [korkutmaya] yaradı.

Bütün tarihi değişmelerde bu böyledir. İstanbul'un Fethinde de yalnız başına teknik unsur, yetici bir kuvvet olamamıştı. Bütün mesele o tarihi savaşta, iki taraftan hangisinin insan gönüllerini kazandığına gelip dayanıyordu. İnsan meselesinde Bizans yaya kalmıştı. İnsanı Türkler cezbediyordu. Bu cazibe elbet Bizans hükümdarına karşı açıkça itiraf edilemezdi. Ancak, Ortaçağ yığınlarına has batıl itikatlar şeklinde belirtiler veriyordu. Kuşatma günlerindeki Bizans'ın halk psikolojisini tarih şu satırlarla anlatır:

"Bazen ortaya bir takım şayialar çıkıyor, gökten bir emir geldiği ve bu emirde Türklerin şehre girmelerine mümanaat [engel] olunmaması, hatta Jüstinyanus sütununa kadar bırakılması, orada bir melek zuhur ederek kendilerini perişan edeceği ağızdan ağıza geziyordu. Bu şayialar Bizans'ı müdafaa için silaha sarılmak istemeyenleri memnun ediyordu. (Ahmet Refik, **Bizans Önünde Türkler**, s. 398)

O zamanın insanı, içgüdülerine başka dil bulamıyordu. Bu hali sözde "Bizans ihaneti" ile izah etmek, büyük tarih olaylarını, küçük hilekârlıklara irca etmekten [indirgemekten] farksızdır. İhanet, yüzeyde görülen şeydir. Asıl derin sebepler: Bizans sosyal düzeninin halk için dayanılmaz hale gelmiş bulunmasında gizlenir. Ezilen Bizans halkı, Dini ayrı Osmanlı Türklerinde adalet ve insani kudret sezmiştir. Bizans rejiminin baskısı, halk için dâfia [itici] rolü oynamış; Osmanlılığın getirdiği yeni düzen, bunalan halkı cazibe kuvveti gibi çekmiştir.

Ve birgün, en kritik anda, Bizanslı insan, şehir surlarının o aşılmaz kapılarından birini, görünmez elleriyle, ansızın, Kostantin'in arkasından Türklere açivermiştir.

III- KADİM TOPRAK DAVASI

İstanbul'un Fethine, Müslüman olmayanlar neden taraf-tardılar?

Nasıl oldu da, aynı İsa dinli Papa'nın Katolikliğiyle bir tür-lü kaynaşamayan Bizans halkı, can düşmanı Müslümanlarla "El altından ittifak" ediverdi?

Bu tezdalı görülen hakikati, Hıristiyanların güya şaşkınlı-ğı ile yorumlamak, en hafif manasıyla şaşkınlığın ta kendisi olur. Gerçek tarihte, şaşkınlıklar ve yanlışlıklar aramak ilim dışı bir kuruntudur. Tarihte en kör tesadüf saydığımız hadi-seler bile, son duruşmada, önüne geçilmez: "Tunç kanunlar" icabıdır. Bizans tezatlarının iç yüzünü idare eden kanunların başlıcaları, Kadim Çağların Toprak meselesine dayanır.

Bizans, 10-11. yüzyıllar arasında en parlak devrini yaşa-dı. 11. yüzyılla beraber derebeyleşmeye başladı. Derebey-leşme, köy topraklarının mütegalibe eline geçmesi demektir. Toprağı tekeline alanlar, toprak vasıtası ile geçinenlerin hayatları kadar, devlete de hükmettiler. Derebeyleşmenin ilk tepkisi, merkezi devletin can damarını tıkamak oluyordu.

"Arazinin kamilen [tümüyle] kilise ve manastırlara geç-mesi hazinenin gelirlerini azaltıyordu. Rahiplerin imtiyazı orduyu kuvvetsiz bir hale getiriyordu."

Bunun üzerine, bütün kadim İmparatorluklarda adeta "tekerrür" eden fasit daire [kısır döngü] harekete geçti. Gelire susayan:

"İmparatorlar, ahalinin vergisini arttırmaya başladılar. Kilise ile bazı imtiyazlı sınıflar vergiden muaf oldukları için

bütün yük köylü ile esnafa yükletildi." (SCH. DİEHL, "**BY-ZANCE**. Grandeur et Decadance" ve St. Rumciman: "**La Civilisation Byzantin**" eserlerinden özet: Ş.B., ÜI. 79. Temmuz 1939, s. 410)

Derebeyleşmenin yarattığı tezatlar, yalnız alt tabakaları ezmele kalmaz. Üst imtiyazlı zümrelerin dahi tepişmelerine yol açar. Derebeylerle merkezi Kral arasında çarpışmalar alır yürür.

"Osmanlı İmparatorluğu kurulurken bu mücadele son safhasına varmış. Beyler lehine neticelenerek büyük bir kısım toprakların mülkiyeti ile birlikte, devlete ait nüfuz ve yetkilerin de malikâne sahiplerinin ve kiliselerin eline geçmesini gerektirmişti." (Zahariae, **Boissonadde'den nakil**. Ö. B., ÜI. 61, Mart 1938)

Osmanlı yıldızının parlaması böyle bir fırsat çağında başlar.

"Osman Bey zamanında Bizans İmparatoru, İkinci Andronikos'tu (1283-1338). Andronikos, Sekizinci Mihail Paleologos'un oğlu idi. Zamanında Anadolu perişan bir halde idi. Babası Mihail'in devrinde Anadolu'nun Vitinya (Trabzon ve ilh.) ve Frigya gibi dağlık yerler arazisi vergiden muaftı. Buna karşılık onlar da yerli asker teşkil ederler, memleketin müdafaasına yardım ederlerdi.

"Mihail, hazinenin zaruretini görünce, kumandanların aylıklarını kaldırdığı gibi, onlardan fazla vergi de almaya başladı. Keza ahalinin de vergilerini arttırdı. O derecede ki, vilayetler, artık hükümete imdat şöyle dursun, kendilerini bile müdafaadan aciz kaldılar." (Ahmet Refik, **Bizans Karşısında Türkler**, İstanbul 1927, s. 22-23)

Yani, Vitinya (Trabzon vs.) ve Frigya (Bursa ile Konya) Bizans'ın en hassas noktaları haline gelmişlerdi. Osmanlılar da, tam bu kaynaşma noktaları üzerine binmiş bulunuyorlardı.

Böylece, zamanın dünya medeniyetini temsil eden Bizans İmparatorluğu; Geniş halk yığınları için çekilmez işkence; üst tabakalar için de huzursuzluk kaynağı olmuştu. Bu şartlar altında, Osmanlı akınlarını yalnız Hıristiyan kara halk hoş gör-

mekle kalmadı; bizzat Bizans Tekfurlarından da Osmanlı hareketine katılmalar sıklaştı. İlk Osmanlı hamlelerinin siyasi akıl hocası ve dışişleri bakanı durumunda olan şahıs Köse Mihal'di. Rumeli fetihlerinde Evrenos beyler; Türk İlb'leri (Şövalye-Gaziler) ile yanyana zafere koştular. İstanbul Fethine mukadde-me [başlangıç] olan Güzelce Hisar'ı başta Zagnos Paşa kurdu. İstanbul kuşatmasında Kayser'in barış teklifine Veziriazam Halil Paşa taraftar iken, bu teklife karşı koyan, kuşatmaya devam işinde Fatih'i ikna eden gene aynı Zagnos oldu.

Tarihte hep öyledir; maddi sebepler bir defa yolun ana hatlarını çizdi mi, o yolda gereken manevi unsurlar hemen başgösterir. Nitekim, sübjektif olarak, ortada hâlâ bir Hıristiyanlık ve Müslümanlık gayreti vardı. Ama, objektif durum, tarih sahnesinde rol oynayanların başı üstünden, insanlığın mukadderatını geliştirmekte Hıristiyanı Müslümana yardımcı ediveriyordu. Bunun en parlak örneğini, Müslümanlara karşı Haçlı seferi için gelen Katalanların, sonra Bizans'a hücum etmeleri verir.

Kendilerine "Mağribî" de denilen Katalanlar, Roje de Flor kumandasında, Bizans İmparatoru emrine girmişlerdi. Aydın, Mentеше, Saruhan, Karasi ve Karaman Oğullarına karşı zaferler kazandılar. Bu sefer Andronikos ürktü. Bulgarların Bizans'a hücumlarını bahane ederek, Katalanları parçalamaya yeltendi.

"Katalanlar, İmparatorun maksadını anladılar. Türklerden aldıkları yerleri tümüyle tahrip ettiler. Ordularını parçalamamak ve Bizans'a erzak vs. göndertmemek için Çanak-kale Boğazını tuttular, Gelibolu'ya yerleştiler. Daha sonra, Rumların hud'alarından [aldatmalarından] dilgir [kırgın] oldular. Onlara karşı en müthiş muharebelerde bulundular." (Ahmet Refik, **age.**, s. 25)

Bizans, Katalanların reisi Roje'yi öldürdüğü vakit, Gelibolu'da yapılan toplantıda, Katalan reislerinden Beranje şöyle bağırdı:

"Anadolu'yu silahımızın kuvvetiyle Türkler'in (Derebeyleşmiş Selçuk saltanatı artıklarının demek istiyor) zulmünden kurtarmaklığımız bizim için ne derece ebedi bir şan ve şeref bahşedecek ve namımızı en uzak haleflerimize kadar intikal ettirecek [geçirecek] kadar bir hadisedir. Bunu, bize bu derece yakışıksız muamelede bulunan Rumların da hayretle takdir etmemeleri gayri kabildir. Bu hayınlar, şimdi muzaffer kollarımızın kuvvetini anlasınlar."

Kızışma en çok Fatih'in dedelerine yaradı. Osmanlı Türkleri;

*"Katalanların Gelibolu'ya yerleşmelerinden 1 sene sonra Bizans'a karşı yapılan muhacemelerden [saldırlardan] istifade etmeye başladılar." (Ahmet Refik, **agy**, s. 26)*

*"Türkler Katalanlarla beraber Marmara sahillerini tümüyle elde ettiler. Bu suretle Trakya Anadolu'dan geçerek Türkler için büsbütün açıldı." (**age**, s. 30)*

IV - TOPRAK DAVASININ HALLİ

Müslüman, Hıristiyan herkesin Bizans'ı neden yıkmak istediğine işaret ettik.

Nasıl oldu da, Bizans dâfia (itici) kuvvetinden kaçanlara, Osmanlılık cazibe teşkil etti?

Bunu bir maddi, bir de manevi, iki cepheden gözümüzün önüne getirebiliriz.

Osmanlılığın, Hıristiyan halk yığınlarına hoş gelmesi, herşeyden evvel Bizans'ta kördüğüm olmuş toprak münasebetlerini (ilişkilerini) kesip atıvermesinden ileri gelir. Osmanlılar, Bizans ilişkilerini yıkmakla kalmazlar. Onun yerine temiz göçebe ruhunu kaybetmemiş yepyeni bir Toprak Düzeni de kurarlar. Bu yenilik Dirlik Düzenidir.

Ayrıntılara giremeyeceğiz. Yalnız, Dirlik düzeninin Osmanlılıkla beraber başladığını, daha doğrusu, Osmanlılığın temeli olduğunu hatırlatalım. İlk Türkçe'de Kanun demek, Miri toprak demektir. Toprak kanunları 1302'lerde başlar. Osman (İlb, şövalye) Gazinin İstiklâl yılı ise 1300'dür. ("**Ka-vaaniyn Kadiyme-i Osmaniye**", El yazması, İnkılap Müzesi, No: 133).

Kanuna göre, Osmanlı bir yeri zaptetti mi, orada önce "Tahrir" (istatistik) yapar. Sonra, Miri toprağı çiftçiler arasında "Taksim" eder. "Çift" sözü: Her yıl ekilen ve ürün veren iki öküzlük arazi demektir. Reayaya bedava verilen toprak miktarı, genellikle, birer "Bütün çift"tir. Bütün çift, toprağın verimlilik derecesine göre 70 ile 150 dönüm arasındadır.

Onun için, topraklar, Hâssa, Evsat, Edna diye üç dereceye ayrılır:

Toprağın çeşidi	: Hassa yer	Evsat yer	Edna yer
Beher çiftin dönümü	: 70 - 80	100	136 -150

Bu taksimde ne yaman bir eşitlikçiliğin hüküm sürdüğüne dikkat edilsin: Toprağın verimi arttıkça, dönümü azalıyor ve bütün çiftçiler hemen hemen mutlaka aynı ürünü alıyorlar. Böylece Osmanlılar fark iradı meselesini halletmişlerdir.

Miri topraklardan alınan vergi "arzin tahammülüne göre": İlk zamanlar 1/8'i geçmeyen Öşür (Haracı Mukaseme) ile, iki ila beş dönüme bir akça düşen çift akçası (Haracı Muvazzafe)'dir. Çift akçası, askerlik yapmayan reayadan alınır. Ve toprağın kalitesine göre yılda 25-40 akçeyi bulur.

Sonradan, Osmanlı toprakları da, Bizans usulü derebeyleşince vergilerin nisbeti (oranı) ve çeşitleri boyuna artıyor. Fakat, ilk zamanlar bütün vergiler bunlardan ibaretti. Toprak bire beş, on ürün verirken köylüler sekizde bir aynî vergi verince, Tekfur çapuluna alışmış Bizans köylüsü için bu nimet sayılırdı. Çift akçesi de dönüm başına bugünkü para ile 4-5 kuruş tutarındadır. İkinci Dünya Harbi'nden evvel kıraç toprağın dönümünden 40-50 kuruş arazi vergisi alındığına göre, zamanımızla karşılaştırma bile mümkündür.

Osmanlı toprağında birinci insan Çiftçi ise, ikinci insan, Eşkinci veya Dirlikçi adını alan sipahidir. Dirlik tâbiri, Karolenjiyen Fransa'sındaki Benefice'in tam karşılığıdır. Dirlikçi, kendi maaşını çiftçilerin vergilerinden toplayıp çıkarır. Dirlikçiye (Sahib-ül arz) adı da verilir. Ama, gerçekte o, toprağın hiçbir şeyisine sahip değildir. Miri toprağın tasarrufu doğrudan doğruya köylünündür. Miri toprağın mülkiyeti ise hiç kimsenin değil, Beytülmal'in, yani tekmil Müslümanlar Topluluğundur. Miri toprak Padişahın dahi mülkü değildir. Kim çalışırsa onun tasarrufuna girer.

O halde, dirlikçilerin rolleri nedir?

Bir kelime ile toprağın işletilmesini ve asayişini gözlemektir. Bir çift "Münhal" [boş] oldu mu, onu boş bırakmayıp ehline, "Tapu" hakkı olarak vermek dirlikçinin iktisadi vazifesidir. Çiftçilerin barış zamanı itten uğursuzdan, harp zamanı dış istilalardan korunmaları dirlikçinin siyasi vazifesidir. Dirlikçi, kontrol ettiği toprakları bizzat işletemez ve keyfinin istediğine de veremez.

Padişah'tan en ufak kale yamaklarına kadar bütün tabakalar, miri topraklar üzerinde sadece birer dirlikçidirler. Padişah Sultanlara ait Has Dirlikler bir yana bırakılırsa, vezir ve beylerin 100 bin akçeden fazla hasılat getiren hasları gibi, 20 ila 100 bin akçe arasındaki zeametler ve 3 ila 20 bin akçalık tımarlar da hep "mansıpla kaim"dirler. Yani, dirlikçi vazife başında kaldıkça dirliğin gelirinden faydalanır. Yoksa, dirlik üzerinde herhangi bir mülkiyet iddiasında bulunamaz. Alelaide, kaydı hayatla tayin edilmiş bir memurdur.

Dirliklerin esası Tımar'a dayanır. Tımarlı, daima Dirliğin başında hazır bulunur. Tımar gelirinin hepsini değil, ancak ilk 3000 akçasını "Kılıc-ı Tımar" adıyla kendisine alıyor. Onun üstünde her 3000 akçaya karşılık, sefere göndermek üzere bir cebelû, yani, mesleği savaşçılık olan bir süvari yetiştirir. Dirlikçi'nin geçim seviyesi, hiç olmazsa kanunen öteki muhariplerinkinden farksızdır. Ve "*Sefere sahib-i Tımar bizzat gelmek gerektir.*" (**Asafname**, El Yazması, s. 15)

Görüyoruz. Çiftçiler arasında olduğu gibi, profesyonel savaşçılar arasında dahi mutlak eşitlik esas tutulmuştur. Osmanlı Miri toprakları, hemen hemen bütün ülkeyi kaplayan en büyük arazi kitesidir. Orada, Çiftçi ile Dirlikçi, birbirini sömüren iki sınıf olmaktan çok, biri toprakla, ötekisi harp ve asayişle meşgul olan, sosyal iş bölümü şeklinde birbirini tamamlayan iki tabaka gibi görünürler. Bu durum, elbet kısa zamanda her türlü soysuzlaşmalara saptı. Çünkü, yalnız Dirlikçinin insaf ve namusuna havale edilmiştir. Fakat, ilk zamanların idealist İbleri, Bizans zulmü önünde, çalışan

Hıristiyan halk yığınlarına böyle bir toprak düzeni sunuyorlardı. Osmanlı'nın iktidara geçtiği yerde, hemen o gün, dirlik düzeninin bütün kanunları hayata geçiriyordu.

Dirlikçilerin sayıları da, bugün inanamayacağımız kadar azdır. Hayrullah Efendi ("**Devleti Osmaniye Tarihi**" c. 11, s. 211 - 214) Osmanlı Avrupasından 44 bin, Osmanlı Asyasından 91 bin "Tımarlı Daimi Muahafız askeri" sayar. Dirlik başına dört asker çıksa, tekmil İmparatorluğun "Sahibi arz"ları 30 bin kişiyi geçmemelidir. Bugünkü ufacak Türkiye'de memur sayısının 300 bini geçtiği düşünölsün. Osmanlılığın, Bizans yığınlarına harikulade ucuz bir devlet şekli getirdiği anlaşılır.

İşte, dini ayrı Hıristiyan halka, Osmanlılığın en büyük cazibesi, şüphesiz o eşitlikçi ve adaletçi toprak düzeni ile, bu on kere daha ucuz devlet şeklidir.

V- DEMOKRAT RUH KERAMETİ

Demek, Hıristiyan halkın Türklere kucak açması veya taraf-sız davranması, denize düşenin yılanı sarılmasına benzemez. Belki, batan bir gemiden denize düşenin, sağlam bir gemiye sarılmasına benzer. Osmanlıların bir kalemde, kitaba hacet kalmadan tatbik ediverdikleri toprak düzeni bunu ispat eder.

Ancak şurasını unutmayalım: Dirlik Düzeni, Osmanlı İlb'leri kadar şahsi masrafları kıt ve dünya malına pabuç bırakmayan som idealist babayiğitlerin harcıdır. Osman Gazi, daha oğlu Orhan İlb'i Bursa Fethine gönderirken, şu öğüdü verdi:

"- Ve bir kimse ki sana Tanrı buyurmadığı sözü söyleye, sen anı kabul etme: Ve eğer bilmez isen, Tanrı ilmini bilene sor. Ve bir dahi sana muti olanları [baş eğenleri] hoş tut."

Bu ruhla yola çıkan Osmanlılar, İstanbul'dan önce Bursa'yı "Baş yarılmadan ve kan dökülmeden" ele geçirdiler. Fetih-ten sonra:

"Orhan bey, Bursa halkına adilane davrandı. Ahaliden ne bir çöp aldı ne de kimseye aldırdı. Yalnız Tekfurun servetini gazilere üleştirdi."

Bizans'ın neden o kadar çabuk yıkıldığını merak edip so-ran Orhan bey'e, Bursa Tekfurunun akıllı veziri şu cevabı verdi:

"(Osmanlı'nın) devleti köylerimizi zaptetti. Size muti ol-dular ve bizi hiç anmazlar. Biri dahi rahatlığa heves ettik. Biri dahi, bu kim, Tekfurumuz mal kodu faide vermedi. Anın çünkü mal vermeye nesne bulmadı."

Yani, Tekfur denilen Bizans derebeyleri, şahsi servet yığmak için halkı soyuyorlardı. O yüzden Osmanlı'yı gören köylü, yeni düzeni hemen benimsedi ve Hıristiyan Bizans'ı bir daha ağzına almadı.

Servet delisi Tekfurlara karşı, Türk İblilerinin ne olduklarını en iyi gösteren misal, Osman Gazi'nin öldüğü gün bıraktığı servettir. Bu mirası tarih şöyle sıralıyor:

- Bir sarıklık bez (Denizli bezinden iç tarafı amameli) (Baş zırhı)

- Bir Yancuk (ata mahsus zırh)

- 1 kılıç, 1 tirkeş, [okluk, sadak] 1 mızrak

- 1 tuzluk, 1 kaşıklık, 1 çift çizme.

- Kırmızı sancaklar (Alaşehir'de dokunmuş).

- Birkaç Küheylan, birkaç çift hayvanı, birkaç yabancı kısrak.

- Ve üç sürü koyun.

İşte Ali Osman saltanatı kurucusunun bütün dünya malı!

Kayihan oymağının ihtimal Altaylar'dan getirdiği üç koyun sürüsü bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı İmparatorluğunun atası, bütün manasıyla: Tigü teber Şahı merdan dedikleri bir züğürt şövalye (İlb)dir.

Halkın haklı olarak aziz evliyalar mertebesine çıkardığı bu ilk Türk İbleri, harpte kazandıkları ganimetleri "nefs-i nefislerine" hasretmek küçüklüğüne düşmediler. Başka nice adsız yiğitlerin kanlarıyla kazanılmış değerleri, sırf yurt imarında harcamayı bildiler. İmaretler, hamamlar, kervansaraylar, çeşmeler, bedestenlerle ortalığı doldurdular. Fethettikleri yerleri mamure [Bayındır yer]ye çevirdiler.

"Dö La Brekie'e göre: Bursa, Türklerin elinde bulunan şehirlerin en güzeli ve ticaret nokta-i nazarından en mühimi idi. Şehir gayet vasi [geniş, açık] idi. Şehrin üç dört imaretinde her zaman et, ekmek, çorba dağıtılırdı. Bursa'nın bedestenleri, elmas, inci, pamuklu ve daha sair emtia ile dolu idi. Buralarda erkek kadın alışveriş ederlerdi. Hıristiyan kadınları kapalı geziyorlardı. Çarşıda Venedikliler, Katalanlar ve Cenevizliler görülüyordu." (Ahmet Refik, **age.**, s.308)

Gazi Murad II Edirne'de iken:

"Anadolu'daki Kudafe neslinden olan Rumlar elinden alıp, ande [orada] bulduğu hazain [hazinelere] ve defaini [definelere] üç şerefeli camie sarf etmiştir." (Evliya Çelebi, c. 3, s. 434)

Gene Edirne'nin Ergene civarı için, Aşık Beşe Tarihi şöyle yazar.

"Yeri ormanlıktı ve çamur ve haramilerin yatağı idi. Hiçbir vakit yok idi ki, harami adam almaya idi. Sultan Murat Han hazinelere ayırdı. Ol ormanları kırdırdı. Pak ettirdi. Köprü'nün iki başın mamur şehir edip imaret Cuma mescidi etti. Hamam ve pazarlar yaptı ve ol vakit kim imaretin kapısı açıldı, Sultan Murat ulemayı ve fukarayı kendisi aldı. Ol imarete vardı. Bir nice gün atalar etti. [bağışlarda bulundu]. Akça ve flörile üleştirdi. Ol taam piştiği vakit mübarek eliyle üleştirdi ve çırağın kendi uyardı. Yapan mimarlara hil'atler (Eskiden padişah ya da vezir tarafından takdir edilen beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan giydirdi. Çiftlik yerleri olan şehrin halkını cümle avarızdan [ihtiyaç zamanında halktan alınan vergi] muaf ve müselleme [Osmanlıların Kuruluş Döneminde ve Orhan Gazi zamanında, vergiden bağışık tutularak askerlik hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılan bir deyimdir] kıldı." (**Âşık Beşezade Tarihi**, s. 116, Ahmet Refik, s. 831)

Adı halk dilinde sadece "Koca Murat Gazi" idi. Varını yoğunu halk hizmetinde harcadıktan sonra, ulema ve fukaraya son akçasını dağıtan, imaret ocağını ağızıyla üfleyip, yemeği halka eliyle dağıtan Padişah!

İşte Osmanlı erlerinin yüzyılları aşan güçlerinin sırrı.

Yalnız Padişah mı öyleydi?

Hayır: Bütün halk. "1432 ve 1433 senelerinde Kudüs'ten Fransa'ya Karadan Dönüş" eserini yazan, Burgonya Dukası İyi Filip'in baş mirahuru Bertrandon dö la Brükuyer (Brekiyer), yeni kurulan Osmanlı ülkesini baştanbaşa dolaşmış geçmişti. Gördüklerini şöyle yazdı :

"Türkler yorgunluğa ve zahmetli hayata katlanırlar. Fakat şen ve coşkun adamlardır. Dillerinden hiç türkü düşmez. Onun için, Türklerle yaşamak isteyenler öyle kederli,

hülyalı olmamalı, daima güleryüzlü olmalıdır. Bundan başka temiz yürekli ve merhametli insanlardır. Çok defa gördüm. Biz yemek yerken, yanlarından bir fakir geçse, onu derhal bizimle beraber yemeye çağırırlar. Biz ise bunu asla yapmayız.” (A. R. **age**, s. 527)

İnsan bugünkü iri yarı demokrasi lakırdılarına, bu tarihi (tarihsel) gerçekler arasından bakınca, elinde olmayarak diyor ki:

Demokrasiyi biz kaybetmişiz. Batılılar bulmuş. Şimdi, hayatta kaybettiğimizi kitapta araştırmakla ömür törpülüyoruz. Çünkü demokrasi, ilk Osmanlılarda süslü bir laf değil, basitçe yaşanan bir hayattı.

Nitekim, onun içindir ki, Türkler'den sonra Bizans'ı da gören aynı Frenk mirahurunun şu sözlerine inanmak mümkün oluyor.

“Bizanslılar, Türk kıyafetinde gördükleri insanı fevkalade sayıyorlardı. Frenklere karşı ise büyük bir adavetleri [düşmanlıkları] vardı.” (**Deniz Aşırı Seyahat**, s. 105)

Bizans halkı (Resmi makamlar falan değil: Halk!) Hıristiyan Frenk'i Düşman ve Müslüman Türk'ü saygıdeğer dost biliyor. İstanbul'un Fethine kapı açan halk psikolojisi bundan başka türlü olabilir miydi?

Süleyman Çelebi'nin babası:

“Keramet gösterip halka, suya seccade salmışsın,

Yakasın Rumeli'nin dest-i takva [Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınmanın verdiği güç] ile almışsın!” derken, bunu murat ediyordu ve yerden göğe kadar haklı değil miydi?

Fütuhat, harp gücünden ziyade bu “Keramet”in eseri olacaktı.

VI- HALKLA BERABER MEDENİYET KURTARICILIĞI

Fatih Mehmet II, Fatih olabilmek için ve olmadan önce, halka inmeyi ve Bizans'ta hüküm süren derebeyliğin Osmanlı ülkesindeki sızıntılarını yok etmeyi bildi. Yani, Fetih; hiçbir zaman yalnız bir Dış hadise olarak meydana gelemez idi. Fetih, önce içeride yapmak, Osmanlı bünyesinde Bizans taklidi derebeyleşme eğilimlerini temizlemek gerekti. Fatih bu gereği, adeta iç güdüsü ile sezdi ve yerine getirdi. Ancak ondan sonra, Bizans'a, (gerek toprak düzeni, gerekse ruh bakımından üstünlüğünü kendi bünyesinde gerçekleştirdikten sonra) Hıristiyanı, Müslümanı etrafında toplayarak, Bizans'ı temizleyebildi.

Bunu bize en iyi anlatan eser, bir Osmanlı Rum mebusu tarafından Türkçe'ye çevrilen ve fetih zamanının bir Rum tarihçisi tarafından kaleme alınan Kritovulos'un "Tarih-i Sultan Mehmet Han Sani" adlı kitabıdır. Bu kitaba göre Fatih, Bizans'a, hücum etmeden evvel iki tedbir aldı :

I- Osmanlılıkta derebeyleşme istidatlarını [eğilimlerini] yok etti:

"Ahalinin şikayeti vaki olan vülât [valiler] ve hükkâmı [hakimleri] azletti."

Bugün bile "şikayet'in ne yaman iş olduğu göz önüne getirilsin. Bizans çağında, Osmanlı'nın ahalden bizzat Padişah eliyle şikayet toplayabilmesi; ve sonra, doğrudan doğruya halkın şikayeti üzerine Beyleri ve Kadıları azletmesi ibret alınacak örneklerdendir.

II- Toprak düzenindeki aksaklıkları giderdi:

Zaten derebeyi unsurların temizlenmesi demek, toprak üzerindeki Dirlik Düzeninin saf Osmanlı şekline ircaı [indirgenmesi] demektir.

Fatih: "Muhassil [Vergi tahsildarı] ve hâcipleri [Yüksek dereceli memur] korkutarak görev yapmaya sevk etti. Münhal vukuunda [kadro boşaldığında], namuslu ve emniyetli ve kifayetli [yeterlikli] memurlar tayin etti. Bu sayede varidatı devlet [devlet gelirleri] müddet-i kalîle zarfında [kısa sürede] tezayüt etmiştir [artmıştır]." (Kritovulos, Sultan Mehmet Han Sani)

Yapılan reformlar sayesinde, hem üçte biri derebeyleşmiş unsurlar elinde ziyan olan toprak gelirleri, merkezi devlet eline geçti; hem de halk yığınlarının Osmanlı idaresine karşı olan güvenleri sağlandı.

O düzenle yola çıkan Fatih, bütün Anadolu, Adalar ve Balkanlar gibi, bizzat İstanbul'da yaşayan insanlarla dahi işbirliği yapmaya imkân buldu. Mevcut zulüm sistemi demek olan Bizans rejimine karşı, Bizans'ın kökü olan eski Roma İmparatorluğu artıklarına karşı, her dinden halkla adeta bir nevi Kadîm Çağ tek cephesi kurmayı bildi.

Bu tek cephenin temeli: "İtalyan"lara karşı, yerli "Rum"larla ittifaka dayanır. Osmanlıların evvel ezel kendilerini "Rumî" saydıklarını hatırlayalım. Fatih'in de, belki realist ve neticeli taktiklerinden birisi bu oldu: İstanbul'u dumurlaştırın Şarktaki yabancı nüfuzuna karşı, yerli halkın haklı tepkisini mükemmelen kullandı. Bizans'a karşı kurduğu "Güzelce Hisar"ı (Rumelihisarı'nı) yaptırırken, Bizans Kayserlerinin itirazlarını (hatta hücum heveslerini) Venediklilere, Cenevizlilere karşı bu hisarın lüzumlu olduğu cevabıyla bastırdı.

1500 okka bakır ve kalayla yerinde döktürülen, o zamana kadar görülmedik "silah"lar icat edildi. Bu toplar "ot" yani "Güherçile, kükürt, kömür ve haşış [kuru ot] gibi har [diken] ve yabis [kuru] mevaddan mürekkep [cansız şeyler-

den birleşik] *bir ruh*" (Kritovulos, **age**, s. 53) ile dolduruldu. Bir taraftan ağır zırhlı gemiler, diğer taraftan: "*Otuz ve elli kürekle hareket eden seri-üsseyir süfün-ü hafife* [hızlı giden hafif savaş gemileri]" (Kritovulos, **age**, s. 43) yaptırıldı.

Bütün yeni harp tekniği, hep o (Hıristiyan - Müslüman ayırdı yapılmaksızın meydana getirilen): Bizans'a karşı tek cephe ittifakı ile mümkün oldu. Bizans kâbusundan bıkmış usanmış olan Ada, Balkan kavimleri, her türlü yaratıcı deha-larını, henüz "Gazi" (İlb) geleneğini kaybetmemiş bulunan Osmanlıların emrine vermişlerdi. Gemiler Rum'un, toplar Macar'ın hüneri idi.

Eski Doğu-Batı zıddiyeti, yalnız yüzeyde görülen: Ortodoks - Katolik adlı dini horuz dövüşü değildi. Bu uzlaşmaz mezhep kavgalarının altında, Roma ile İstanbul'un derin iktisadi ve siyasi menfaat ve hegemonya ayrılıkları gizli idi. Batı'dan gelmiş istilacılar, eski medeniyetler mirasçısı bulunan yerli halkı hoşnutsuzlaştırıyordu. "İtalyanlar ve hassaten [özel-likle] Venedikliler"e karşı, Rodos ve İspanyol korsanlarına karşı, yerli Rumlar, Osmanlı'ya sığınıyorlardı. Bunun başka bir örneğini, Mora ile Adaların zaptı hadiseleri verir:

"*Zaten Ada ahalisi: Hükümeti Osmaniye tarafından bir te-cavüz vukuunda İtalyanlar'ın kendilerine muavenet* [yardım] *edemeyeceklerini bildiklerinden, anları istiskalile* [kovarak], *kendilerinden kurtulmak ve hükümeti Osmaniye'ye iltihak etmek isterlerdi.*" (Kritovulos, **age**, s. 103)

Aynı müellifin [yazar] bizzat kendisi bile, Limni Adası'nda, yerli halkla anlaşarak, 45 İtalyan'ı uğurladıktan sonra, Ada-yı Osmanlılara teslim ettiğini anlatır.

Neden?

Çünkü, Batılı istilacılar, hulül [nüfuz etme] politikası, üst tabakaları satın alma yolları ile bir kere yerleştikten sonra memleketin can damarlarını elde ediyorlar, yerli halkın elin-den ekmeğini alıyorlardı. O sıra Bizans İmparatorları da, Boğazlara oturmuş devasa bir hasta ahtapotu andırıyordu.

Ahtapotun muazzam kırtasiyecisi ve militarist kollarının bütün hışmı, yalnız kendi ahalisini sık boğaz etmeye yarıyordu ki, bu da onu ecnebi tesirinde zebun [gücsüz] bir bekçi köpeği durumuna düşürmekten öteye geçirmiyordu.

Öte yanda:

"*İtalyanlar ve hasseten [özellikle] Venedikliler, aralarında zuhur eden münazaat [çekişmeler] yüzünden bu havaliye sarkıntılık edip gemileri Şark sularına doğru cereyan ve Akdeniz boğazlarını sed ile [kapatarak], milel-i sairenin sefaınınin mürurunu menediyorlar [diğer ulusların gemilerinin geçmesini yasaklıyorlar] idi.*" (Kritovulos, **age**, s. 24)

Görülüyor ki, bu durum karşısında Osmanlılar, yalnız yeni ve daha adaletli bir sosyal düzen getiren Tarihsel Devrimciler gibi değil, aynı zamanda, yerli halk yığınlarının insani ve tabiri caizse Milli kurtuluşlarını sağlayan kurtarıcılar gibi hareket etmek durumunda idiler. Fatihlerin o zamanki kafalarından nelerin geçtiğine değil, neleri yaptıklarına bakalım. Fatih'in bayrağı üstünde yazısı görünmeyen şiar; ilkin İtalyanlara karşı gelmek sonra bizzat İtalya'yı fethetmek oldu. Bu adeta, Roma'nın Batı'dan Doğu'ya yapmış olduğu bin yıllık saldırısına cevap olarak, Doğu'nun Batı'ya taze Türk kuvvetleriyle açtığı karşı-saldırı idi.

O zamana kadar Balkanları ve Yakın Doğu'yu haraca bağlamış olan İtalyan kent (site)lerine karşı, en başta Rumlar gelmek üzere, herkes, -ihtimal ticarete rakip olmadıkları ve herhalde ticaret yollarını açtıkları için- Osmanlılara kucak açıyor, kolaylık gösteriyordu.

"*Gayet güzel ve emin limanlara sahip olan Mora kıtası, İtalya'ya sefer olduğunda kuvve-i berriye [kara kuvvetleri] ve merkez-i hareket olabileceğinden, kıtai mezkûrenin [adı geçen ülkenin] zaptı için sefer icrasına karar verildi.*" (Kritovulos, **age**, s. 116)

Bu seferlerde Fatih'in hangi ruhla hareket ettiği, kendisine atfedilen şu nutuktan okunabilir:

"Kayser el'an kemin-i intizarda [pusuda beklemekte], ahz-i sâre [öc almaya] fırsat kollamaktadır. Ceddım Sultan Beyazıt merhum zamanında, Rum Kayseri dış denizinden (Atlantik'ten) ve iç denizden (Akdeniz'den) nice kavimleri ve Batı Fransa'da Kelte ve Keltevires (Celtibros) tavaifini [tayfalarını] ve Rayn nehri tarafından Germenleri ve Ulah Krallarını aleyhimize tahrik ve teşvik asakirî vefirelerini [çok sayıda askerini] Tuna'da gemilerle teşvik etmedi mi?" (Kritovulos, **age**, s. 30) "Bir müddet sonra Rum Kayseri, Moğol (Skit) cinsinden Timur'u Bağdat'tan kaldırarak üzerimize musallat eyledi." (Kritovulos, **age**, s. 31)

Lakin, Fatih'in aklından geçenler her ne olursa olsun, tarihen yaptığı iş: Bizans idaresine karşı ve Bizans'a rağmen, insanlığın Bizans zamanında atmış olduğu ileri adımı geri aldirmamak, sonuç olarak bizzat Bizans'ın geliştirdiği medeniyet kazançlarını savunmaktır.

Bu nutku ile Fatih, o zamanki en ileri medeniyet dünyasını, Yakın Doğu'yu ve Balkanları, gerek Doğu'dan gelen Moğollara, gerek Batı'dan gelen Kelt ve Cermen Derebeylerine karşı, Osmanlı ile işbirliğine çağırıyor gibidir. Çünkü, Osmanlılık, bir taraftan çürümüş Bizans idaresi yerine göçebe demokrasisinden kalma taze sosyal teşkilatçılığı ve adil, eşitlikçi iktisadi toprak düzenini ortaya atar. Öbür taraftan, yok olma tehlikesine düşmüş medeniyeti, hem iktisadi ticari anarşiden, hem yıkıcı Moğol ve Cermen istilasından kurtarmaya girişir.

İstanbul'un Türkler'e geçişi, Osmanlılığın gelgeç "Tavaifülmülük"lükten kurtulup, sürekli bir imparatorluk halinde kuruluşu, bu sosyal ve siyasî şartlar içinde oldu. Bu şartlar altında, Fatih'in Objektif rolü, yerli kahramanlık ve medeni kurtarıcılık, Tarihsel Devrimcilik sayılır.

VII - DÜNYA TİCARETİNİN AÇILIŞI

İstanbul'un Fethi, Boğazların "İtalyanlar'dan" ve "özelikle Venedikliler"den kurtarılması, Boğazlar üzerine tıkayıcı ve fonksiyonsuz bir ağırlık gibi çökmüş bulunan Bizans derebeyliğinin kaldırılması demektir. Bu sayede, Boğazlar, Uzak ve Yakınoğu ile Tuna ve Akdeniz ticaretine engelsiz ve şartsız kayıtsız -hatta sonraları kapitülasyonlar şekline soy-suzlaşacak derecede- serbestlikle açıldı. Yani, İstanbul'un Fethi, dünya ticareti için bütün mantıki neticelerini verdi.

Gerçekten, İstanbul bir kilitti. Onu -paslanmaktan kurtarmak için- Osmanlı anahtarı açtı. Ve açar açmaz da, Osmanlı'ya bütün dünya ticaretinin kapıları ardına kadar dayandı. Bir darbede, Tuna ile Fırat Dicle arasında uzanan destanlaşmış yüce bezirgan ülkesi, Osmanlı'nın avucu içine girip, nisbi asayişine kavuştu. Ada Rumları, kendiliklerinden Osmanlıyı çağırdılar.

Trabzon: "*İkliminde her türlü mahsulat [ürünler] ve nebatat [bitkiler] mebzulen [bolca] yetiştiği gibi, Ermenistan ve Asur ve buna mücavir [komşu] kıtaların merkezi ithalat ve ihracatı olmak hasebile ezmene-i kadimede [eski zamanlarda] pek ziyade servet ve kuvvet kazanmış ve yalnız akvamı mücavire [komşu kabileler] nezdinde değil, akvam-ı baide [uzak kabileler] nezdinde bile namdar [ünlü] olmuştu.*"

İstanbul İmparatorluğunun devamı müddetince Rumlar Karadeniz Boğazına da hâkim olduklarından, Osmanlı donanmasının Boğazı geçmesi ve Karadeniz'e çıkması mümkün değildi. Bu nedenden dolayı, Trabzon hükümeti, dahilî

mücadelâtin [iç savaşların] devamına rağmen yine mevcudiyetini muhafaza edebiliyordu.

"Fakat, Kostantin'in üfûlü [ölmesi] Şarkta siyaset-i umumiye-yi [genel politikayı] değiştirmiş ve İstanbul Boğazı Osmanlıların eline geçtiği halde Karadeniz sahillerine giden yollar dahi açılmış olduğundan, Trabzon, Asya'yı Sugra [Küçük Asya] üzerindeki öteki memleketler gibi, Osmanlı hükümetine başeğmeye başladı." (Kritovulos, **age**, s. 145-146)

"Sinop: Karadeniz sahilinde pek güzel ve pek zengin bir şehirdir. Zira idaresinde geniş ve mahsuldar [berekatli] bir kıta bulunduğu gibi, komşu havalinin küçük Asya'nın Cenup [Kuzey] kısımlarının iskelesi ve ithalat, ihracat merkezi olmak hasebiyle de bir ticaret benderidir [işlek limanıdır]. Ondan maada, arazisinin ve denizin bahşettiği pek faydalı ve pek bol mahsuller dahi, bu memleket için başka bir zenginlik, başka bir meziyettir. Bu mahsullerden en mühimi, Sinop havalisinde pek bol olan ve burada imal olunduktan sonra Asya ve Avrupa kıtalarına ihraç edilen Bakır madeni teşkil eder ki, bu sayede memleket pek ziyade zenginlik elde etmiştir."

"Kürtlerin ve Acemlerin Şahı olan Uzun Hasan'ın bu şehrin fethine pek ziyade arzukeş [istekli] olduğu nezd-i şehriyaride meczum [padişahın nazarında kesin karar verilmiş] bulunduğundan..." (Krito, s. 149)

Böylece, genel olarak İslam-Hıristiyan, özel olarak Selçuk-Bizans zıddiyetinin -bir senteze varamayan uzun kavgalarla parçaladığı- Doğu ile Batı arasındaki (bugünkünün tam tersine akan) büyük geleneksel ticaret ırmağının Anadolu köprüsü, Osmanlı eliyle yeniden kurulmuş ve seyrüsefere [ulaşıma] açılmış bulunuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci, yani İmparatorluk olarak kuruluşuna: İstanbul'un fethi bir semboldür.

Bu sembolün ifade ettiği asıl mana: Dünya ticaretine yol açmak ve yol yapmaktır.

Yol, yani bezirgan ilişkilerinin kan damarı, can damarı: Osmanlı fütuhatının, tarihte hem sebebi, hem neticesidir.

Bütün kadim akınlar gibi, Osmanlı hamlesi de yolculuğunu (hem yola gitmek, hem yol yapmak manalarında yolculuğunu) gayet açık, maddi, hatta sinik bir bezirgan iç güdüsü ile yapar. Adeta tüm Osmanlı düşüncesi, hep seyahat ve ticaret edenlere kolaylık göstermekle özetlenir.

Mesela, İstanbul ele geçince, büyük imar işlerine girildi. Bu geçici, kısmen yeni ihtiyaçları gidermek için zaruriydi. Fakat asıl maksat: "Seyr-ü seyahat edenlere bâis-i emniyet [güvenlik nedeni] olmadığından, (İstanbul'un) iskân-ı ahali suretile temdini [halkın yerleşikleştirilmesi yoluyla uygarlaştırılması] ve asayişinin temini" (Kritovulos, **age**, s. 113) idi.

Bunu Bizanslı bir Rum tarihçi, günü gününe yazdığı için, doğru olarak kabul etmemek elden gelmez. Demek İstanbul, dünya ticaret ve medeniyetinin merkezi rolüne, Osmanlı Fethi ile yeniden katılıyordu. Bir zaman "Bütün yollar Roma'ya gider" deniliyordu. Fatih'ten sonra: "Bütün yollar İstanbul'a gider" olacaktı. Ve öyle oldu.

Sirbistan: Bir taraftan Avrupa ve tek mil Batı ticaretinin büyük can damarı olan Tuna yalılarına, öbür taraftan zengin altın ve gümüş kaynaklarına hâkimdi. Osmanlılar o ticarî stratejik noktalarla, külliyetli miktarda altın ve gümüş ocaklarını içine alan Növohrodo'yu tuttular. Geri kalan yerleri Kral'a bırakıverip döndüler.

"*Athyra ve Region Haliçlerindeki mürûr-ı zamanla [zamanın akışıyla] çürümüş köprülerin seri tamir ve termimine [onarımına] ve İstanbul'a muntehi olan [ulaşan] yollar pek harap olduğundan bunların da tanzimi ile kaldırım inşaasına berren [kara yoluyla] seyahat eyleyenlerin meks-ü âramı [konaklaması] için câbecâ [yer yer] hanlar ve konaklar tesisine hasr-ı ihtimam eylediler [özen gösterdiler]."* (Kritovulos, **age**, s. 112)

Fatih, Arnavutluk'ta dahi: Boğazları zapt ve buradan girip çıkacak eşhasa [kimselere] (tabii bilhassa bezirganlara) Arnavutlar tarafından taarruz edilmemesi için, mezkûr [adı geçen] boğazlara külliyetli muhafız askeri vazetti [yerleştirdi]." (Kritovulos, s. 183)

Osmanlı ordusu, ordu değil, harikulade keskin bezirgan dışı bir yol tesviye cihazı, kadim zamanın muazzam canlı Buldozeri idi sanki:

"Ordunun ağırlığı meyanında makineler, inşaate mahsus aletler ve dülger edevatı ve sair inşa maddeleri ve bir hayli demir ve bakır bulunmakta idi. Ve bir hayli dülger ustası dahi birlikte götürülmekte idi." (Kritovulos, **age**, s. 183)

Fatih: *"Badehu [ondan sonra], piyade asakirinin [askerlerinin] bir kısmını ağaçlarla örtülü ve sarp ve geçilmez mahallerin tesviyesiyle, süvari ve piyade askerlerinin ve mekkarilerin [Yük taşıyan hayvanlar] ve araba ve sair yol hayvanlarının kolayca sevk-ü imrarına [gönderilmelerine ve geçirilmelerine] müsait bir hale ifrağına [biçimlendirmeye] memur etti."* (**age**, s. 184)

Elhasıl, ordu bahane idi. Yapılan yoldan, ordu yüz yılda kaç defa geçecek idi?.. Asıl ordunun arkasında, geceli gündüzlü, o yolu tepip işletecek olan kervan ve bezirgan kümeleri heyecanla bekliyorlardı. Bir vakit, Cevdet paşa'dan Abdurrahman Şeref'in tahrif ederek aldığı fikirleri büsbütün soysuzlaştıran bazı günlük siyasetçiler, Yavuz'un Doğu'ya, Kanunî'nin Batı'ya kaçtığını güya "Tenkit" etmekten hoşlanmışlardı.

Tarihçilerle politikacıların yanıldıkları noktalar:

Bir taraftan coğrafî ekonominin determinizmi, diğer taraftan Osmanlılığın medeniyet tarihindeki öz rolüdür. Bu rol, her şeyden önce: Doğu ile Batı arasındaki geleneksel ticaret yollarını temizleyip muhafaza etmekten ibaretti.

Osmanlı kuruluşunun Fetihle gerçekleşen bütün sırrı:

Bir yanda kadim Hint ve Uzakdoğu bezirgan yollarını korumak, öte yanda Kara ve Akdenizlerle Tuna boylarını İtalyan Cermen tekelinden temizlemektir.

O zamanın şartları içinde bu iş, Dünya ticaretinin anahtarlarını emniyet ve asayişe kavuşturmak, bir kelime ile Dünya medeniyetini müdafaa etmektir.

VIII- BATI MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

Osmanlılık ve İstanbul'un Fethi, yalnız kadim büyük medeniyet yollarını açıp, insanlığın eski kazançlarını geliştirmekle kalmadı. Belki, üzerinde ne Doğu, ne Batı ilminin hâlâ bir türlü duramadığı bambaşka ve inkâr edilmez bir netice daha verdi: Batı medeniyetinin doğuşu.

Bu iddia, hislere değil olaylara uygundur.

Avrupa'da, bugünkü Batı medeniyetinin doğuşu tohumlarına: "Rönesans" (Diriliş) adı verilir. Avrupa'da rönesans, dikkat edilirse görülür ki: Bir tek değil, ikidir; ve her iki rönesans da bizim: "Bin bir kocadan arta kalan bive-i bakir [bakire dul]" İstanbulumuzla sıkı sıkıya bağlıdır.

Mübalâğa mı?

Hayır.

Rönesansla dirilen şey:

Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin, -daha ziyade göze batan- kültürüdür. Hakikatte o, "kültür" dirilişi, ticari ilişkilerinin canlanışına tabidir. Fakat, zamane meşrebine uyup, sade kültürden bahsedelim. Ortaçağda, gerek Roma, gerekse Yunan Kadim Medeniyetlerinin tüm kültürlerinin özü, kültür toplamı, -tabir caizse- kültür komprimesi, o vakit ki İstanbul surları içinde mahpus, Bizans mozaikleri gibi minyatürleşmiş, fosilleşmişti.

Doğu Roma İmparatorluğu; dili Latin, ruhu Yunan olup, bütün fazilet ve reziletleriyle bir araya gelmiş iki Akdeniz medeniyetinin tam bir grekoromen bileşimi idi. İstanbul, ta beşinci yüzyıldan beri barbarlara karşı yükselttiği kalın surlardan oluşmuş o nüfuz edilmez taş kabuğu içinde, hemen

bütün eski Yunan ve Roma maneviyatının öz suyunu kıskanç bir mitoloji hayvanı gibi her şeyden ve herkesten saklıyordu. Eski Akdeniz -ve dolayısıyla da en eski yakın doğu ve doğu- medeniyetlerinin, kısacası, o zamana değin gelmiş geçmiş tüm medeniyetin ölmez ruhsal kazançlarını insanlığa yaymak için, bu zavallı hayvanın inci saklayan midye kabuğunu delmek; Bizans'ın küflenmiş tunç zırhını kırmak, hatta, -zamanın kaçınılmaz hayat ve toplum kanunlarına göre- kanını akıtıp, parçalarını tohum gibi dünyaya saçmak lazımdı...

Ve öyle oldu. Çünkü Ortaçağda, kapalı kutuların hep kanlı vasıtalarla açılması adet, yahut zaruretti. Darbeler önce Batı Hıristiyanlarından, sonra Doğu Müslümanlarından geldi.

Avrupa Rönesansının birinci hamlesi:

Haçlılar Seferi'nde Hıristiyan barbarlar tarafından İstanbul'un birinci açılışı ile oldu. Bu ilk Rönesans gelgeç kaldı. Yalnız birkaç İtalyan tüccar kentine inhisar etti. Belde Rönesansları, Cenova, Venedik sınırlarını güç aştı. Çünkü, Bizans kökten tasfiye edilmemiş, üstün körü barbar aşısına tâbi tutulmuştu.

İkinci Rönesans

Osmanlıların İstanbul'u fetihleriyle başladı. Ve Osmanlı İmparatorluğu ölçüsünde geniş, tamamen köklü bir tasfiye olduğu için, Bizans'tan kopan tohumlar, birkaç kent veya bir memleketle sınırlı kalmadı. Hemen, bütün Batı Avrupa'yı kapladı. O sayede, saman alevi gibi gelip geçmedi. Modern Avrupa tarihinin ve Batı medeniyetinin gelişme başlangıcı oldu. İkinci ve asıl büyük ve sürekli Rönesansın Osmanlılıkla ilgisini maddi ve manevi bakımdan sadece hatırlatıverelim.

1- MADDETEN: Fatih, İstanbul'un Fethi üzerine, yüzyıllık kervan yollarından karaların birliğini kurduktan sonra, adeta otomatikman, denizlerin birliğini de ele almak zorunda kaldı:

"Bahren [denizce] hakim bir devletin, donanmaları sayesinde deniz hâkimiyetini elde ederek Akdeniz adalarını

*nüfuzları altına ithal Asya ve Avrupa kıtalarındaki Osmanlı kıyılarına zarar iras eyledikleri [verdikleri] padişahın nazarında kesince bilinen ve görülen bir durum bulunmakla, Padişah hazretleri, büyük bir donanma teşkil ederek, deniz hakimiyetini cihangir eline almak ve İtalyan Venediklilerin kuvvetlerini izale edip kötü niyet ve maksatlarına son çekmek istiyordu.” (Kritovulos, Tarihi, **age**)*

Fatihin, beşyüz yıl sonrayı görmesi istenemezdi. O, tabii zamanında, en yakın esbabı mucibelerle [gerekçelerle] düşünüyor ve hareket ediyordu. Lâkin, hareketlerinden çıkan neticeleri, hiç olmazsa beşyüz yıl sonra bizim görmemiz mümkün değil midir?

Osmanlılar, Akdenizi Batı bezirgânlığına dar getirince, “İtalyan” beldelerinin yıldızı söndü. Fakat, o yıldızlardan iç ve Kuzey Avrupa’ya sığırayan kıvılcımlar, oralarda taze insan malzemesine dayanarak ve “Estuaire” [delta, haliç] tipinde, Atlantik gel-gitleriyle genişlemiş, seyrüsefere [gidiş geliş] elverişli ırmak ağızları gibi coğrafi ekonomi imkânlarından faydalanarak, Akdeniz’deki benzerlerinden daha gelişme yeteneği olan iktisadi ve ticari ocaklar tutuşturdu. Avrupa ocakları, bu sefer, Akdeniz’den geçmeyecek başka Hint yolları aramaya koyuldular. Bu zaruret ve imkânlar, Rönesans’tan modern Batı medeniyetine sığıramada maddi atlama tahtası hizmetini gördü.

2- MANEN: Bütün Akdeniz medeniyetlerinin son sığınağı ve zamane medeniyetinin yuvası olan İstanbul’da, kabuğuna büzülmüş Bizans, karnında sakladığı manevi cevherlerden kendisi faydalanamayacak kadar çökkündü. Bu cevherlerin, orada mahpus kaldıkça, aleme de bir hayırları dokunmuyordu. Tarihte ilerleyici rolünü kaybetmiş olan Bizans İmparatorluğunun grekoromen kültürünü, Osmanlı akını adeta yuvasından ürküttü. “Ne yerim, ne yediririm” derce uyuklayan engin Bizans kültürü, Türklerin hışmından kaçan Bizans dehrilerinin giderek Batı dünyasında şuraya, buraya, göçmen kuşlar gibi nasıl göçtüklerini klasik Batı tarihleri kâfi derece anlatırlar.

Bu nev'i şahsına münhasır "Muhacereti Akvam" [Kavimler Göçü] Cengiz ve Timur akınları önünde Rum ülkesine sığınan meşhur Müslüman "Horasan Erleri"nin göçlerini pek andırır. Horasan Erleri Küçük Asya'da nasıl Selçuk ve Osmanlı toplulukları gibi yeni yeni büyük gelişmelere kapı açılırsa, hemen tıpkı öyle, koca Asya'nın Anadolu'dan hayli büyük "Avrupa" isimli öteki yarım adasına göçen Bizans allâmeleri de, gittikleri yerde kültür meşalecisi oldular. Koltuklarında bütün eski Yunan edebiyat ve felsefe müecceledatı, Roma'nın hukuk kırkambarı "Corpus Juris Civilis"leri [Eski Roma Medeni Kanunlarının tümü 16. yüzyılda Jüstinyen tarafından toplanmıştır.] bulunduğu halde, diyar diyar Batı'ya açıldılar. Hıristiyanlığa iyice katılmış, Ortaçağ mayalanışının son basamağına yükselmiş, taze uluslaşmış Batı kavimlerine, Kadim Medeniyetlerin Bizans'ça kullanılmayan kültür hazinelerini getirdiler.

Birinci maddi zorunlulukla, ikinci manevi etkilerin sonuçları ne oldu?

Modern Avrupa Medeniyetinin kuruluşunda, elle tutulur manevi üstyapı Rönesans kültürü ise, maddi temel, uzak dış ticarettir. Avrupa'da büyük sermaye ilk defa uzak dış ticaret zorunluluğu ile kuruldu. Bu yeni kudretin, (sermaye birikiminin) getirdiği manevi açılış: Rönesans ve bilhassa ikinci Rönesans tarafından ifade edildi. Halbuki, uzak dış ticaretin zorunluluk haline gelmesi de, ikinci Rönesans kültürünün tohumları da, Osmanlı İmparatorluğu'nun (ikinci Osmanlı saltanatının) İstanbul'u fethiyle yarattığı sonuçlardan doğmadır.

İstanbul'un Fethi, o zamanki dünya ticaretinin en kesin düğüm noktasını çözmekle, yeni bir İmparatorluk meydana getirerek olumlu sonucunu verdi. Fethin olumsuz etkileri ise, Batı'da dünya ticaretine umulmadık ve beklenmedik yollar aranması ve bulunmasını zorunlu kıldı. İstanbul'un Fethi Batı ticaretine hem en büyük darbeyi vurdu, hem en büyük gelişimi verdi.

1453'te İstanbul fethedildi. 1492'de Kolomb Amerika'yı keşfetti. Batı Bezirganlığı Akdeniz hegemonyasını kaybetmeseydi, Okyanusu denemeye kalkmazdı.

Sultanahmet, 1 Mayıs 1953